

भगवान बुद्धको धर्मपुर



प्रकाशक :

धर्मकीर्ति प्रकाशन

धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी

धर्मकीर्ति विहार

Dharmakirti Publication (English)

1. Buddhist Economics & the Modern World
2. Dharmakirti Bihar Today
3. Dharmakirti Bihar
4. Dharmakirti in Nut Shell
5. Dhamma & Dhammawati
6. Paritta Suttas

धर्मकीर्ति प्रकाशन (नेपाल भाषा)

१. महासतिपट्टान सूत्र
२. बुद्धया विनिगु विपाक
३. अभिधर्म (भाग-१)
४. ऋद्धि प्रातिहार्य
५. वासेट्टिठथेरी
६. यःम्ह म्हाय
७. पञ्चनीवरण
८. भावना
९. एकताया ताःचा
१०. प्रेमं छु ज्जी
११. त्रिरत्न गुण स्मरण
१२. बुद्धपुजा विधि
१३. मैत्री भावना
१४. कर्तव्य
१५. मिखा
१६. परित्राण
१७. हृदय परिवर्तन
१८. बुद्धया अन्तिम यात्रा (भाग-१)
१९. बुद्धया अन्तिम यात्रा (भाग-२)
२०. कर्म
२१. बाखं (भाग-१)
२२. बौद्ध ध्यान (भाग-१)
२३. बोधिसत्व
२४. शाक्यमुनि बुद्ध
२५. अनत्तलक्खण सूत्त
२६. मति भिसा गति भिनी
२७. अहिंसाया विजय
२८. बाखं (भाग-३)
२९. महास्वप्न जातक
३०. लक्ष्मी स्त्रीः
३१. अभिधर्म (भाग-२)
३२. बाखंया फल (भाग-१)
३३. बाखंया फल (भाग-२)
३४. क्षान्ति व मैत्री
३५. प्रार्थना संग्रह
३६. बाखं (भाग-२ द्वि.सं.)
३७. प्रौढ बौद्ध कथा
३८. मुखंम्ह पासा मज्जु
३९. बुद्धया अर्थनीति
४०. श्रमण नारद
४१. उखानया बाखं पुचः
४२. पालिभाषा अवतरण (भाग-१)
४३. न्हापांयाम्ह गुरु सु ? (द्वि.सं.)
४४. पालि प्रवेश (भाग-१)
४५. पालि प्रवेश (भाग-२)
४६. चमत्कार
४७. बाखं (भाग-४)
४८. राहुलयात्त उपदेश
४९. अभिधर्म (चित्तकाण्ड छगुया संक्षिप्त परिचय)
५०. मणिकुण्ड जातक
५१. महाजनक जातक
५२. गृही विनय (तु.सं.)
५३. चरित्र पुचः (भाग-१)
५४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)
५५. शान्तिया त्वायः
५६. बुद्ध व शिक्षा
५७. विश्वधर्म प्रचार देशना (भाग-२)
५८. जातकमाला (भाग-१)
५९. त्रिरत्न वन्दना व सुत्र पुचः
६०. चरित्र पुचः (भाग-२)
६१. त्रिरत्न वन्दना व पञ्चशीलया फलाफल
६२. लुम्बिनिद्ध विपस्सना
६३. विश्वधर्म प्रचार देशना (भाग-१)
६४. योगीया चिठी
६५. संक्षिप्त बुद्ध जीवनी
६६. बुद्धधर्म
६७. जातक बाखं
६८. जातकमाला (भाग-२)
६९. सर्वज्ञ (भाग-१)
- ७०-७१. पालि प्रवेश (भाग-१ व २)
७२. किशा गौतमी
७३. जप, पाठ व ध्यान
७४. धर्म मसीनि
७५. तेमिय जातक
७६. त्रिरत्न गुण लुमंके, जानया मिखा चायेके
७७. धम्मपद

धर्मकीर्ति प्रकाशन (नेपाल भाषा)

७७. बाबैँ भाग-५
७८. सपतरत्न धन
७९. सर्वज्ञ भाग-२
८०. दान
८१. बर्म्मिक सुत
८२. मध्यम मार्ग
८३. महासिंहनाद सुत
८४. भिम्ह कायं व ध्याय्
८५. भिक्षु जीवनी
८६. समथ व विषयधना सक्षिप्त भावना विधि
८७. महाभारद ज्ञातक
८८. भिम्ह मथा
८९. विवेक बुद्धि
९०. शगः लाइम्ह साथे
९१. बुद्धपूजा विधि
९२. स्वास्थ्य लाभ
९३. शिक्षा भाग-१, २
९४. दृष्टि व लूणा
९५. विषयधना ध्यान
९७. सतिषट्ठान भावना
९८. बाबैँ भाग-६
९९. धम्मचक्रकण्वतन सुत
१००. गीतम बुद्ध
१०१. नेपालय् २५ ई जिग् लुम्बित
१०२. बुद्ध व शिक्षा
१०३. शिक्षा भाग-३
१०४. शिक्षा भाग-४
१०५. महास्वप्न ज्ञातक (इ.सं.)
१०६. धम्मपद व्याख्या भाग-१
१०७. धम्मपदका बाबैँ
१०८. अभिधर्म भाग-२ (इ.सं.)
१०९. संसारका स्वाय्
११०. धम्मपद (मूल पाणि सक्षिप्त नेपाल भाषाय् अनुवाद)
१११. आदर्म बौद्ध महिलार्पि
११२. बौद्ध नैतिक शिक्षा भाग-१
११३. वेस्वात्तर ज्ञातक
११४. निर्वाण (रचना संग्रह)
११५. चिरल वृषा लुम्बिके, ज्ञानका मिष्ठा चाय्के
११६. पाणि भाषा अवतरण भाग-२
११७. दीर्घाय् उर्वीमा
११८. न्हुग् चिरल वन्दना व धम्मपद
११९. मन्तव्यय् पहः
१२०. संस्कृति
१२१. कर्तव्य (इ.सं.)
१२२. विशेष भ्नुं अफइवले पाठ वापेय् परिभाषा
१२३. बुद्धका कण्ठा व ज्ञानवपट्ट
१२४. चिरकृसाया बाबैँ
१२५. चिरल वन्दना व परिभाषा
१२६. धम्मचक्रकण्वतन सुत
१२७. षट्ठानपाणि
१२८. कर्म व कर्मफल
१२९. शिक्षा भाग-५
१३०. धर्मका ज्ञान
१३१. सक्षिप्त बुद्ध वसा भाग-१
१३२. सक्षिप्त बुद्ध वसा भाग-२
१३३. अभिधर्म भाग-२ (इ.सं.)
१३४. अभिधर्म पाणि
१३५. न्हापोयाम्हु गृह सु ?
१३६. अनतलवषाया सुत
१३७. बुद्धपूजा, धम्मपद व ज्ञानमाना
१३८. चिरल वन्दना व परिभाषा
१३९. धम्मचक्रकण्वतन सुत (इ.सं.)
१४०. बुद्ध वन्दना विधि व बुद्धका विभिन्ग् विषाक
१४१. मन्तव्यय् पह (इ.सं.)
१४२. बौद्ध बौद्ध कथा
१४३. न्हापोयाम्हु गृह सु ? व अमन्तव्यय् धन
१४४. बौद्ध स्तुति पुचः
१४५. चिरल वन्दना परिच सुत
१४६. चिरल वन्दना व परिभाषा (च.सं.)
१४७. सुच पुचः
१४८. शाक्यमुनी बुद्ध
१४९. लूणा
१५०. चिरल वन्दना व परिभाषा (इ.सं.)
१५१. चिरल वन्दना व परिभाषा (न.सं.)
१५२. सक्कविभइ सुत (नेपाल भाषा)
१५३. शीवली
१५४. अनागत वसा
१५५. चिरल वृषा लुम्बिके
१५६. मन्तव्यय् पहः व प्रेम छु उर्वी (प्र.सं.)
१५७. चिरल वन्दना व परिभाषा (च.सं.)

धर्मकीर्ति प्रकाशन

(नेपाली भाषा)

१. बौद्ध दर्शन
२. पञ्चशील
३. शान्ति
४. नारी हृदय
५. पटाचारा स्थविरा चरित
६. बुद्धशासनको इतिहास (भाग-१)
७. नेपाली ज्ञानमाला
८. बुद्ध र वहाँको विचार
९. बौद्ध ध्यान
१०. लक्ष्मी (प्र.सं.)
११. उखानको कथा संग्रह
१२. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा
१३. वेस्सन्तर जातक
१४. सतिपट्टान भावना
- १५-१७. बौद्ध विश्वास (भाग-१, २ र ३)
१८. बौद्ध दर्पण
१९. महासतिपट्टान विपस्सना अन्तर्मुखि ध्यान
२०. सत्तरत्न धन
२१. सफलताको कथा
२२. धर्म: एक चिन्तन
२३. मानव महामानव
२४. निरोगी
२५. जातक कथा
२६. प्रज्ञा चक्षु
२७. तथागत हृदय
२८. सतिपट्टान विपस्सना
२९. बौद्ध प्रश्नोत्तर
३०. परित्राण (प्र.सं.)
३१. बुद्धपूजा विधि र कथा संग्रह (प्र.सं.)
३२. मैले बुझेको बुद्धधर्म
३३. बुद्धको जीवनी र दर्शन
३४. आमा बाबु र छोराछोरी
३५. स्नेही छोरी
३६. परित्तसुत (पालि भाषा)
३७. मति राम्रो भए गति राम्रो हुनेछ
३८. बुद्ध र बुद्धपछि
३९. बुद्ध र बुद्धधर्मको संक्षिप्त परिचय र बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा बुद्धप्रति असहिष्णुता
४०. अ. धम्मवती
४१. बौद्ध ज्ञान
४२. संक्षिप्त बुद्ध जीवनी
- ४३-४४. मिलिन्द प्रश्न भाग-१ र २ (प्र.सं.)
४५. श्रमण नारद
४६. मानव स्वभाव
४७. महास्वप्न जातक
४८. बुद्धपूजा विधि र कथा संग्रह (द्वि.सं.)
४९. बौद्ध ध्यान
५०. बुद्धको अन्तिम यात्रा (भाग-१)
५१. लक्ष्मी (द्वि.सं.)
५२. सम्यक शिक्षा
५३. परित्राण (द्वि.सं.)
५४. धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठीको २५ वर्ष
५५. बुद्धपूजा विधि, कथा संग्रह र परित्राण
५६. बुद्धपूजा विधि र परित्राण
५७. बुद्धपूजा विधि
५८. लक्ष्मी (तृ.सं.)
५९. बुद्धको शिक्षात्मक उपदेश
६०. शान्ति मार्ग
६१. पहिलो गुरु को हुन् ?
६२. क्षान्ति र मैत्री (प्र.सं.)
६३. दान पारमिता
६४. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
६५. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
६६. मिलिन्द प्रश्न भाग-१ (तृ.सं.)
६७. संक्षिप्त बुद्ध वंश भाग-१ (द्वि.सं.)
६८. चिरं तिष्ठतु सद्धम्मो
६९. मिलिन्द प्रश्न भाग-२ (द्वि.सं.)
७०. संक्षिप्त बुद्ध वंश भाग-२ (प्र.सं.)
७१. संक्षिप्त बुद्ध वंश भाग-१ (द्वि.सं.)
७२. महास्वप्न जातक (द्वि.सं.)
७३. बुद्धपूजा विधि र कथा संग्रह (तृ.सं.)
७४. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ
७५. प्रौढ बौद्ध कक्षा र लक्ष्मी
७६. नक्कली देवता
७७. आमा बुबाको सेवा
७८. बुद्धको मूल उपदेश
७९. शाक्यमुनी बुद्ध
८०. मणिचूड जातक
८१. मानिसलाई असल बनाउने बुद्ध शिक्षा
८२. क्षान्ति र मैत्री (द्वि.सं.)
८३. मति राम्रो भए गति राम्रो हुनेछ (तृ.सं.)
८४. बुद्ध शासनको इतिहास भाग-१ (द्वि.सं.)
८५. मातापिताको गुण र बुद्धको सही बाटो
८६. बौद्ध प्रश्नोत्तर (तृ.सं.)
८७. बाल उपयोगी संक्षिप्त बुद्ध जीवनी
८८. संक्षिप्त बुद्ध जीवनी
८९. बुद्धको चमत्कार
९०. सन्लेख सुत्र
९१. सच्चवभिङ्ग सुत्त
९२. महानारद जातक
९३. प्रौढ बौद्ध कक्षा र लक्ष्मी
९४. कर्तव्य
९५. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा
९६. परित्राण-मूल पानी तथा अनुवाद सहित
९७. त्रिरत्न बन्धन र परित्राण पाठ
९८. श्रमण नारद
९९. बौद्ध दर्पण (चौथो संस्करण)
१००. आदर्श बौद्ध महिलाहरू
१०१. त्रिरत्न गुण स्मरण
१०२. महासमय सुत्र
१०३. दश संयोजन
१०४. भगवान बुद्धको धर्मपुर (तपाईंको हातमा)

भगवान बुद्धको धर्मपुर

नेपालभाषामा अनुवादक :
भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर

नेपालीमा अनुवादक :
अनागारिका वीर्यवती

प्रकाशक :
धर्मकीर्ति प्रकाशन
धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी
धर्मकीर्ति विहार

प्रकाशक :

धर्मकीर्ति प्रकाशन

धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी

धर्मकीर्ति विहार

श्रीघः, नःघल टोल

फोन नं. : ४२५९४६६

बुद्ध सम्बत् : २५५५

नेपाल सम्बत् : ११३२

विक्रम सम्बत् : २०६९

इस्वी सम्बत् : २०१२

पहिलो प्रकाशन : १,५०० (एकहजार पाँचसय)

कम्प्युटर र पेज सेटिङ्ग : मचाकाजी महर्जन

छपाई : समुन्द्र छापाखाना
लगन टोल, काठमाडौं

प्रकाशकीय

यो पुस्तक 'भगवान बुद्धको धर्मपुर' धर्मकीर्ति विहारको पुस्तक सदस्यहरूको आर्थिक सहयोगमा प्रकाशन गरी प्रदान गरिएको छ । मिलिन्द प्रश्न नामको पुस्तकबाट साभार गरी नेपालभाषामा पहिला प्रकाशित पुस्तकलाई अनागारिका वीर्यवतीले नेपालीभाषामा रूपान्तर गर्नुभई बढीभन्दा बढी पाठकवर्गले बुद्धशिक्षा अध्ययन गर्ने मौका प्रदान गरेकोले अनुवादकलाई साधुवाद व्यक्त गर्दछौं । धर्मकीर्ति प्रकाशनको रूपमा प्रकाशित बुद्धशिक्षाले भरिएको यस ज्ञानबर्धक पुस्तक धर्मदान गरेकोमा पुस्तक सदस्यहरूलाई साधुवाद सहित धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै प्रुफ हेर्ने लगायत भाषा शुद्धिमा सहयोग गर्ने मदनरत्न मानन्धरलाई पनि धन्यवाद छ ।

मिति : २०६९ बैशाख

भिक्षुणी धम्मवती

शासनधज धम्माचरिय

अगमहागन्थवाचक पण्डित

अध्यक्ष

धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी

धर्मकीर्ति विहार,

श्रीघः, नःघल काठमाडौं, नेपाल ।

भगवानको धर्मपुर

महाराज ! भगवान बुद्धले बसाउनु भएको धर्मपुरलाई शीलरूपी पर्खालले घेरा लगाइएको छ । चारैतर्फ हिरिरूपी पोखरी छन् । ज्ञानरूपी चौकोस रहेका छन् । वीर्यरूपी बुर्जा छन् । श्रद्धारूपी जग छ । स्मृतिरूपी द्वारपाल छन् । प्रज्ञारूपी ठूलठूला भवन छन् । धर्मोपदेश रूपी सूत्रहरूले सजिएका उद्यान छन् । अभिधर्मका दोबाटाहरू छन् । विनयका न्यायालय छन् । स्मृतिप्रस्थानका फराकिला बाटाहरू छन् । बाटोको दायँ बायाँ पसलहरू छन् । ती पसलहरू यसरी रहेका छन् :-

- १) फूलको पसल
- २) सुगन्धको पसल
- ३) फलफूलको पसल
- ४) औषधीको पसल
- ५) जडिबुटीको पसल
- ६) अमृतको पसल
- ७) रत्नको पसल
- ८) विभिन्न चीजबीजहरूको पसल

१) फूलको पसल

फूलको पसलमा किसिम किसिमका फूलहरू छन् । ती फूलहरू यसप्रकारका छन् :

- क) अनिच्चसञ्जा - संसारमा रहेका सबै चीज अनित्य छन् भनी मनले धारण गर्ने ।
- ख) दुःखसञ्जा - अनित्य भएको कारणले दुःख भनी बुझ्ने ।
- ग) अनत्तसञ्जा - आफूले भने जस्तो नरहेको कारणले अनात्म भनी थाहापाउने ।
- घ) असुभसञ्जा - बाहिर हेर्दा राम्रो देखे तापनि भित्र सबै कुहिएको अवस्थामा रहेको छ भनी बुझ्ने ।
- ङ) आदीनवसञ्जा - दोषपूर्ण रहेको छ भनी बुझिलिने ।
- च) पहाणसञ्जा - एकदिन त्यागेर, छोडेर जानु पर्नेछ भनी बुझ्ने ।
- छ) विरागसञ्जा - टाँसिएर बस्न नहुने अर्थात् आशक्तिवश मोहमा भुलेर बस्न हुन्न भनी मनले धारण गर्ने ।
- ज) निरोधसञ्जा - सबै संस्कार एकदिन नाश भएर जानेछ भनी बुझिलिने ।
- झ) सब्बलोके
अनभिरतसञ्जा - कुनैमा पनि बेहोशपूर्वक लट्ठ भई नभुल्ने ।

- ज) सब्ब संखारेसु
अनिच्चसञ्जा - सबै संस्कार अनित्य रहेको
कुरालाई बुझ्ने ।
- ट) आनापानासति - श्वासप्रश्वासमा ध्यान दिने ।
- ठ) उध्दमातकसञ्जा - मृत शरीर सुन्निएर आउने
अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- ड) विनीलकसञ्जा - मृत शरीर नीलो भएर जाने
अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- ढ) विपुब्बकसञ्जा - मृत शरीरमा पीप भरिएर आउने
अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- ण) विच्छिदकसञ्जा - मृत शरीरमा प्वालहरू देखिने
अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- त) विक्खायितकसञ्जा - शवलाई गिद्धहरूले लुछाचुँद गरी
खाइरहेको अवस्थालाई ध्यानदिने ।
- थ) विक्खितकसञ्जा - टुक्रा टुक्रा भई छरिएर रहेको
शवको अवस्थालाई ध्यान
दिने ।
- द) हत विक्खितकसञ्जा - हात खुट्टाहरू छुट्टिएर छरिएररहेको
शवको अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- ध) लोहितकसञ्जा - शरीरबाट रगत बगिरहेको
अवस्थालाई ध्यानदिने ।

- न) पुलुवकसञ्जा - शव कुहिएर स्याउँस्याउँ किरा परिरहेको अवस्थालाई ध्यान दिने ।
- प) मैत्री सञ्जा - मित्रताको चिन्तन ।
- फ) करुणा सञ्जा - दुःखीप्रति दया राख्ने ।
- ब) मुदिता सञ्जा - अरुहरूको भलो भएको देखी खुशी हुने ।
- भ) उपेक्षा सञ्जा - तटस्थता
- म) मरणानुस्सति - एकदिन मर्नुछ भनी सम्भ्ररहने ।
- य) कायगतानुस्सति - मलमूत्रले भरिएको शरीर भनी ध्यान दिने ।

महाराज ! भगवान् (बुद्ध) ले ध्यान भावना गर्न योग्य विषय यिनीहरू नै हुन् भनी बताउनु भयो ।

बुद्ध हुने र मरण हुनुपर्ने अवस्थाबाट जो व्यक्ति मुक्त हुन चाहन्छ, त्यस व्यक्तिले माथि उल्लिखित विभिन्न अवस्थाहरू मध्ये एक अवस्थालाई छानी ध्यान अभ्यास गर्नुपर्छ । त्यसलाई अभ्यास गर्दै लान सकिएमा रागबाट मुक्त हुनेछ, द्वेषबाट मुक्त हुनेछ, मोहबाट मुक्त हुनेछ, अभिमानबाट मुक्त हुनेछ, मिथ्या सिद्धान्तबाट मुक्त हुनेछ र संसाररूपी सागरबाट तरेर जान सकिनेछ । त्यस व्यक्तिको तृष्णाको धारा रोकिने छ । तीनप्रकारका मलबाट रहित हुनेछ । फेरि सम्पूर्ण क्लेशहरूलाई नाश गरी मल रहित, राग रहित र शुद्ध

निर्मल चित्त सहितको व्यक्ति भई आवागमन (जन्म मरण चक्र) बाट मुक्त हुन सकिनेछ । नगर मध्येमा श्रेष्ठ रहेको निर्वाण नगरमा प्रवेश गर्न सकिनेछ । अर्हत् भई आफ्नो चित्तको अन्त्य गर्न सकिनेछ । महाराज ! बुद्धको फूलको पसल यही हो ।

“कर्मरूपी पैसा बोकी धर्मको पसलमा जाने,
अभ्यासको लागि एक योग्य विषय किनी ल्याउने
अनि यही अभ्यास गर्दै मुक्ति प्राप्त गर्ने ।”

“भन्ते नागसेन ! सुगन्धको पसल कस्तो र केलाई भनिन्छ ?”

२) सुगन्धको पसल

महाराज ! भगवान बुद्धले हामीलाई कुन शील पालन गर्नको निमित्त बताउनु भएको छ ? भगवान बुद्धको पुत्र (भिक्षुहरूले) आफ्नो शील सुगन्धले देवताहरू, मनुष्यहरू सहित सारा लोकलाई सुगन्धित पार्नुहुन्छ । उहाँहरूको शील सुगन्ध दिशा, अनुदिशा लगायत हावाको अगाडि पछाडि पनि बगेर चारैतर्फ फैलिएर गइरहेको हुन्छ ।

राजाले ती कुन कुन शील होला भनी सोधे ।

महाराज ! क) शरण शील ख) पञ्चशील ग) अष्टशील घ) दश शील ङ) प्रातिमोक्ष संवरशील ।

महाराज ! भगवान् बुद्धको सुगन्धको पसल यिनीहरू नै हुन् ।
महाराज ! देवाधिदेव भगवान् बुद्ध स्वयम्ले यसरी आज्ञा
हुनु भएको छ-

फूल, चन्दन, तगर चमेलीको सुगन्ध हावा नचलेको
ठाउँमा फैलन सक्दैन, तर सत्पुरुषहरूको सुगन्ध सबै दिशामा
फिंजिएर गइरहेको हुन्छ ।

चन्दन, तगर, कमलको फूल, चमेली फूलको सुगन्ध
भन्दा पनि शील सुगन्ध अति उत्तम छ । शीलवान् व्यक्तिहरूको
सुगन्ध फूलको सुगन्ध भन्दा पनि कैयौं गुणा उत्तम छ । यी
उत्तम सुगन्ध देवलोकसम्म पनि फैलिरहेको हुन्छ ।

भन्ते नागसेन ! फलको पसल कस्तो होला ?

३) फलको पसल

महाराज ! भगवान् बुद्धले फलको पसललाई यसरी
बताउनु भएको छ -

श्रोतापत्ति फल । सकृदागामि फल । अनागामि फल ।
अरहत फल । शून्यता फल (निर्वाण) समापत्ति । अनिमित्त
फल समापत्ति । अप्पणिहित फल समापत्ति । यी फलहरू
मध्ये आफूलाई मनपर्ने त्यस फललाई यथोचित तरिकाले
कर्मरूपी पैसा तिरेर किन्न सकिन्छ ।

वर्षेभरि फल्ने आँप

महाराज ! एकजना व्यक्तिसंग वर्षे भरी आँप फल्ने एउटा बोट रहेछ । जबसम्म आँप किन्ने व्यक्ति आउँदैनन् तबसम्म उसले आँप टिप्दैन । आँप किन्ने व्यक्ति आएपछि उसले आँपको पैसा असुल्छ र भन्छ “वर्षेभरि फल्ने आँपको बोट हो यो, तपाईंलाई मनपरेको आँप टिपीलानुहोस् । भर्खर फलेको ठूलो, गुलियो, काँचो, राम्ररी पाकेको मध्ये कुन मनपर्छ टिप्नुस् ।” सो व्यक्तिले पनि भर्खर फलेको आँप मन परेमा सोहि अनुसार पैसा तिरेर लान्छ । ठूलो मनपरेमा सोहि अनुसार, गुलियो मनपरेमा सोहि अनुसार, काँचो मनपरेमा सोहि अनुसार, पाकेको मनपरेमा सोहि अनुसार पैसा तिरेर लान्छ ।

महाराज ! (कर्मको क्षेत्रमा पनि) मानिसहरूले आफूलाई जस्तो फल मनपर्छ, कर्मरूपी पैसा तिरेर त्यस्तै फल किनेर लगिरहेको हुन्छ । श्रोतापत्ति फल मन परेको हो वा सकृदागामि फल मन परेको हो वा अनागामि फल मन परेको हो वा अरहत् फल मनपरेको हो, शून्यता फल समापत्ति, अनिमित्त फल समापत्ति, अप्पणहित फल समापत्ति । महाराज ! भगवान् बुद्धको फलको पसल यही हो ।

४) औषधि पसल

महाराज ! भगवान बुद्धले यस्तो विशेष औषधिको विषयमा हामीलाई बताउनु भएको छ, जुन औषधिबाट उहाँले देवता

र मनुष्य लगायत सारा संसारलाई क्लेशबाट मुक्त गराउनु भएको थियो ।

त्यो कस्तो औषधि होला ?

महाराज ! भगवान बुद्धले चारवटा आर्यसत्यलाई बताउनु भएको छ ।

क) दुःख आर्य सत्य

ख) दुःख समुदय आर्य सत्य

ग) दुःख निरोध आर्य सत्य

घ) दुःख निरोधगामिनी प्रतिपदा मार्ग आर्य सत्य

जुन मुमुक्षुहरूले यस चार आर्यसत्य धर्मलाई बुझ्छन् तिनीहरूले जन्म हुने, बृढा बृढी हुने, मरण हुने, शोक परिदेव दुःख दौर्मनस्य उपायास (सन्ताप) आदिबाट मुक्त हुन सक्नेछन् । भगवान बुद्धको औषधि पसल यही हो ।

५) जडिबुटीको पसल

महाराज ! भगवान् बुद्धले यस्तो जडिबुटीहरूको विषयमा बताउनु भएको छ, जुन जडिबुटीले देवता र मनुष्यहरूलाई उपचार गरी उद्धार गरिएको थियो ।

ती जडिबुटीहरू यसरी रहेका छन् :-

क) चारवटा स्मृतिप्रस्थान

ख) चारवटा सम्यक प्रधान

- ग) चारवटा ऋद्धिपाद
- घ) पाँचवटा इन्द्रिय
- ङ) पाँचवटा बल
- च) सातवटा बोध्यङ्ग
- छ) आठवटा आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग ।

भगवान् बुद्धले यी जडिबुटीहरूद्वारा जुलाव गराउनु भई मिथ्यादृष्टि (गलत सिद्धान्त), मिथ्या सङ्कल्प, मिथ्या वचन, मिथ्या कर्मान्त, मिथ्या जीविका, मिथ्या व्यायाम, मिथ्या स्मृति र मिथ्या समाधिलाई फाल्नु भयो, लोभ, दोष, मोह, मान, दिट्ठि, विचिकिच्छा, थिन, उद्धच्च, अहिरिक, अनोतप्प आदि सबै क्लेशहरूलाई हटाउनु भयो । महाराज ! भगवान् बुद्धको जडिबुटी पसल यही हो । संसारमा नाना प्रकारका जडिबुटीहरू छन् । तर धर्मरूपी जडिबुटी समान अरू कुनै छैन ।

भिक्षुहरू ! धर्मरूपी यी औषधि सेवन गरी अजर अमर बन्नु । भावना गर्दै परम ज्ञान साक्षात्कार गर्नु । अनि सबै उपधि निर्मूल गरी निर्वाण साक्षात्कार गर्नु ।

भन्ते नागसेन ! भगवान् बुद्धको अमृतको पसल कस्तो होला ?

६) अमृतको पसल

महाराज ! भगवान बुद्धले अमृतको विषयमा पनि बताउनु भएको छ । भगवानले उक्त अमृतले देवता र मनुष्यहरू सहित सारा संसारलाई भरिपूर्ण गर्नुभयो । त्यसैले सबै देवता र मनुष्यहरू जसले यस अमृत सेवन गर्ने मौका प्राप्त गरेका छन्, तिनीहरू जन्म लिने, रोग भय, मृत्यु भय, शोक परिदेव दुःख चिन्ता हैरानी आदिबाट मुक्त भए ।

त्यो अमृत कस्तो होला ?

महाराज ! देवाधिदेव भगवान बुद्धले कायगतासतिलाई बताउनु भएको छ । भिक्षुहरू ! जसले कायगतासति भावना अभ्यास गर्छ, उसले अमृत पिएको जस्तै फाइदा लिन सक्नेछ । महाराज ! बुद्धको अमृत पसल यही हो । रोगले ग्रस्त जनताहरूलाई मध्यनजर राख्नु भई उहाँले अमृतको पसल खोल्नु भएको हो । कर्मरूपी रकम तिरी यो अमृत किनेर पिउनु ।

भन्ते नागसेन ! भगवानको रत्नको पसल कस्तो होला ?

७) रत्नको पसल

महाराज ! भगवान बुद्धले यस्तो रत्नको पसल खोल्नु भएको छ, जुन रत्नले सजधज भई उहाँका पुत्र भिक्षुहरूले देवता र मनुष्यहरू सहित सारा संसारलाई जगमगाई रहनु भएको छ । तल, माथि बीच भाग गरी सारा ठाउँमा प्रज्वलित

भइरहेका जाज्वल्यमान त्यस रत्नहरू यसरी रहेका छन् -

- क) शीलरत्न
- ख) समाधिरत्न
- ग) प्रज्ञारत्न
- घ) विमुक्तिरत्न
- ङ) विमुक्ति ज्ञान दर्शनरत्न
- च) प्रतिसम्भदारत्न
- छ) बोध्यङ्गरत्न

भगवान बुद्धको रत्न पसल यही नै हो ।

क) शीलरत्न

(शील रत्नलाई यसरी विश्लेषण गरिएका छन्)

- अ) प्रातिमोक्ष संवर शील
- आ) इन्द्रिय संवर शील
- इ) आजीव परिशुद्धि शील
- ई) प्रत्य सन्निस्सित शील
- उ) लघु शील
- ऊ) मध्यम शील
- ए) महा शील
- ऐ) मार्ग शील
- ओ) फल शील

महाराज ! जुन व्यक्तिहरू शीलरत्नले विभुषित भएर बस्छन्, उनीहरूलाई हेरी देवता, मनुष्य, मार, ब्रह्मा, श्रमण, ब्राह्मण आदि सबैको मन आनन्दित एवं हर्षित भई प्रशन्न भइरहने हुन्छ । महाराज ! एक भिक्षु शीलरत्नले सुसज्जित भई आफ्नो शोभाले दिशा, अनुदिशा, माथि, तल, बीच भाग आदि चारैतर्फ भरिपूर्ण बनाइरहेको हुन्छ । उँधो गई अवीचि नर्कसम्म, उँभो गई स्वर्गलोकसम्मको क्षेत्र भित्र जति पनि अन्य विभिन्न प्रकारका रत्नहरू छन्, ती रत्नहरू मध्ये यो शीलरत्न सबभन्दा माथिल्लो स्तरको रत्न हो । शीलरत्न अन्य रत्नहरूको दाँजोमा अगाडि रहने भएकोले यसले अन्य रत्नहरूलाई जितिरहेको हुन्छ । महाराज ! भगवान् बुद्धको रत्न पसलमा यस्तो अमूल्य शीलरत्न पाइन्छ । महाराज ! यसलाई नै भगवानको शीलरत्न भनिन्छ । कर्मरूपी रकम तिरी यस रत्नरूपी गहना किनेर आफूलाई सुसज्जित पार्नु ।

भगवानको समाधि रत्न कस्तोलाई भनिन्छ ?

ख) समाधिरत्न

- अ) सवितर्क सविचार समाधि
- आ) अवितर्क विचार समाधि
- इ) अवितर्क अविचार समाधि
- ई) शून्यता समाधि

उ) अनिमित्त समाधि

उ) अप्रणिहित समाधि

महाराज ! समाधिरत्नले सुसज्जित हुनसक्ने भिक्षुको मनमा समाधि हुने वित्तिकै काम वितर्क, व्यापाद वितर्क, विहिंसा वितर्क, मान, उद्धच्च, आत्मदृष्टि, विचिकिच्छा, क्लेश, पाप, तथा नाना कुवितर्क आदि सबै विलीन भएर जानेछ । नष्ट भएर जानेछ । यी खराब मानसिक अवस्थाहरू केही पनि बाँकि रहँदैनन् ।

महाराज ! कमलको पातमा पानी अड्न सक्दैन । चिप्लिएर भुईँमा भर्दछ । किनभने कमलको पात शुद्ध एवं चिप्लो हुन्छ । त्यसरी नै समाधिले सुसज्जित भिक्षुको मनमा समाधि हुने वित्तिकै काम वितर्क, व्यापाद वितर्क, विहिंसा वितर्क, मान, उद्धच्च, आत्म दृष्टि, विचिकिच्छा, क्लेश, पाप तथा नाना वितर्क सबै आफ् आफै विलीन भएर जानेछ । नष्ट भएर जानेछ । किनभने समाधि अत्यन्त शुद्ध भएको हुनाले । महाराज ! यसलाई नै भगवान बुद्धको समाधिरत्न भनिन्छ । महाराज ! यस्तो समाधिरत्न भगवान बुद्धको रत्न पसलमा मौजूद रहेको हुन्छ । जसले आफ्नो मुकुटमा समाधिरत्न जडान गरिराखेको हुन्छ, उसलाई कुवितर्कले सताउन सक्दैन । उसको चित्त कहिल्यै पनि चञ्चल हुँदैन । यस्तो रत्नलाई मनपर्ने व्यक्तिले लगाएर हेर्न सकिन्छ ।

ग) प्रज्ञारत्न

महाराज ! भगवान बुद्धले प्रज्ञारत्न विषयमा पनि बताउनु भएको छ । प्रज्ञावान् (व्यक्तिले), भिक्षुले “यो पूण्य हो”, “यो पाप हो” भनी ठीक तरिकाले छुट्याउन सक्ने हुन्छ । यसरी प्रज्ञावान व्यक्तिले “असल”, “खराब”, “यो कार्य गर्न हुन्छ”, “यो कार्य गर्न हुँदैन”, “यो हीन हो”, “यो प्रणीत हो”, “यो कालो हो” “यो सेतो हो”, “यो कालो र सेतो मिसिएको हो”, “यो दुःख हो” आदि ठीक ठीक तरिकाले छुट्याउन सक्ने हुन्छ । (त्यति मात्र होइन) एक प्रज्ञावान् व्यक्तिले “यो दुःख हो” “यो दुःख समुदय हो”, “यो दुःख निरोध हो”, “यो दुःख निरोधगामिनी मार्ग हो” आदि भनी चतुआर्य सत्यलाई ठीक ठीक तरिकाले बुझ्न सक्ने हुन्छ । महाराज ! यसलाई नै भगवान बुद्धको प्रज्ञारत्न भनिन्छ ।

जसले प्रज्ञारत्नलाई शिरमा राख्छ, त्यो व्यक्ति आवागमन (जन्म मरण चक्र) मा बढि रूमल्लिनु पर्ने छैन । उसले तुरून्त अमृतपद प्राप्त गर्नेछ । उसले पुनः जन्मलाई आनन्द मान्दैन ।

घ) विमुक्तिरत्न

महाराज ! अर्हत पदलाई नै विमुक्तिरत्न भनिन्छ । एक भिक्षुले अर्हत भइसके पछि विमुक्तिरत्नले सुशोभित भइरहने

गर्छ । महाराज ! जसरी एक व्यक्तिले मोती, माला, मणि, सुन चाँदी, मुगाको माला लगाई आफ्नो शरीरलाई सुशोभित पारेर बस्छ, अगर, तगर रक्त चन्दन आदिले शरीरमा लेपन गरी शरीरलाई सुगन्धित पारेर बस्छ, नाग पुन्नाग, चम्पा फूल, मोती फूल, गुलाबको फूल, कमलको फूल, मालती मल्लिका इत्यादि फूल सिउरेर आफूलाई सजाएर बस्दा त्यस व्यक्ति अरू व्यक्तिको अगाडि सुन्दर, आकर्षक शोभायुक्त भई राम्रो देखिनेछ र सुगन्धित हुनेछ, त्यसरी नै अर्हत पद प्राप्त गरिसकेका एक पवित्र क्षीणाश्रव भिक्षु पनि विमुक्तिरत्नबाट सजिने भएकोले अन्य भिक्षुहरूभन्दा शोभायमान भइरहनेछ । चम्किरहनेछ । उसको मन आनन्द भइरहनेछ । किनभने विमुक्तिरत्न सबै गहनाहरू मध्ये उच्चकोटीको रत्नरूपी गहना हो । यस विमुक्तिरत्नलाई नै भगवान बुद्धको विमुक्तिरत्न भनिन्छ महाराज !

ड) विमुक्तिज्ञान दर्शनरत्न

महाराज ! “विमुक्तिज्ञान दर्शनरत्न” प्रत्यवेक्षण ज्ञानलाई भनिन्छ । यही प्रत्यवेक्षण ज्ञानको सहयोग लिई आर्यश्रावकले मार्गफल निर्वाणलाई पनि प्रत्यवेक्षण गर्छ । उसले आफूसंग भएको क्लेश हटाउँदै बाँकि रहेका अन्य क्लेशहरूलाई पनि प्रत्यवेक्षण गरिरहेको हुन्छ । प्रत्यवेक्षण ज्ञानको सहयोगले नै

आर्यश्रावकले आफूले के गर्नुपर्ने हो त्यो गरिसकेको छु भनी बुझ्ने गर्छ । भिक्षुहरू हो ! त्यही ज्ञान प्राप्त गर्नको लागि उद्योग गर्नु ।

च) प्रतिसम्भिदारत्न

महाराज ! प्रतिसम्भिदा चार प्रकारका छन् ।

अ) अत्थ पटिसम्भिदा

आ) धम्म पटिसम्भिदा

इ) निरूत्ति पटिसम्भिदा

ई) पटिभान पटिसम्भिदा

यी चार प्रकारका पटिसम्भिदा रत्नले सजधज भई बसेको भिक्षुले क्षेत्री सभा, ब्राह्मण सभा, वैश्य सभा, भिक्षु सभा आदि जुन सभामा गए पनि निसंकोच र निर्भयी भएर भाग लिन सक्ने हुन्छ ।

महाराज ! उदाहरणको लागि भन्ने हो भने लडाईंमा भाग लिने सिपाहीले ५ प्रकारका शस्त्र धारण गरी निर्भयपूर्वक रणभूमिमा जाने गर्छ । यदि शत्रुहरूलाई टाढाबाट देखेमा उसले तिनीहरूलाई तीर चलाई मार्ने विचार गर्छ, अलि अगाडि आइपुगेको शत्रुलाई उसले भालाले रोपी मार्ने विचार गर्छ, त्योभन्दा पनि अगाडि आइपुगेको शत्रुलाई उसले गडाले हानेर मार्ने विचार गर्छ, अझ त्योभन्दा पनि अगाडि पुगेको शत्रुलाई उसले तरवारले दुई टुक्रा पारी मार्ने विचार गर्छ,

र विल्कुल आफ्नो नजिक पुगेको शत्रुलाई उसले चक्कुले रोपी मार्ने विचार गर्छ ।

त्यसरी नै महाराज ! ४ वटा प्रतिसम्भदारत्नले सुसज्जित भिक्षु निर्भयपूर्वक जुन सभामा जानेछ, त्यहाँ उसले विचार गर्छ, “यदि मसंग कसैले अथ पटिसम्भदा विषयमा प्रश्न सोधेमा उसलाई यस विषयमा अर्थ खुल्ने गरी प्रष्ट रूपमा उत्तर दिनेछु । हेतुलाई हेतु, प्रमाणलाई प्रमाण दिई उत्तर दिनेछु । उसको सबै शंका दूर गरिदिनेछु । उसको भ्रम निवारण गरिदिनेछु । उसको प्रश्नको उत्तर दिई उसलाई सन्तुष्ट पारिदिनेछु ।”

“कसैले मसंग धम्म पटिसम्भदा विषयमा प्रश्न सोधेमा उसलाई पनि मैले धर्मले धर्म विषयमा बताउने छु, अमृतले अमृत विषयमा बताउने छु, असङ्गत धर्मले असङ्गत धर्म विषयमा बताउने छु, निर्वाण धर्मले निर्वाण धर्म विषयमा बताउने छु, शून्यता धर्मले शून्यता धर्म विषयमा बताउने छु, अनिमित्त धर्मले अनिमित्त धर्म विषयमा बताउने छु, अप्पणिहित धर्मले अप्पणिहित धर्म विषयमा बताउने छु, अनेक धर्मले अनेक धर्म विषयमा बताउने छु, उसको प्रश्नको उत्तर दिई उसलाई सन्तुष्ट पार्नेछु । कसैले मसंग निरुत्ति पटिसम्भदा विषयमा प्रश्न गरेमा उसलाई पनि निरुत्तिले निरुत्तिलाई, पदले पदलाई, अनुपदले अनुपदलाई, अक्षरले अक्षरलाई, सन्धिधले सन्धिधलाई,

व्यञ्जनले व्यञ्जनलाई, अनुव्यञ्जनले अनुव्यञ्जनलाई, वर्णले वर्णलाई, स्वरले स्वरलाई, प्रज्ञप्तिले प्रज्ञप्तिलाई, व्यवहारले व्यवहारलाई बताई बुझाइदिनेछु, उसको सबै शंका निवारण गरिदिनेछु । उसको प्रश्नको उत्तर दिई उसलाई सन्तुष्ट पार्नेछु । कसैले मसंग पटिभान पटिसम्भदा विषयमा प्रश्न गरेमा उसलाई पटिभानले पटिभान विषयमा, उपमाले उपमा विषयमा, लक्षणले लक्षण विषयमा, रसले रस विषयमा बताई बुझाउने छु । उसको सबै शंका निवारण गरिदिनेछु । उसको प्रश्नको उत्तर दिई सन्तुष्ट पारिदिनेछु ।” महाराज ! यसलाई नै भगवान् बुद्धको पटिसम्भदारत्न भनिन्छ ।

छ) बोध्यङ्गरत्न

महाराज ! बोध्यङ्गरत्न ७ प्रकारका छन् ।

- अ) स्मृति सम्बोध्यङ्ग
- आ) धर्मविचय सम्बोध्यङ्ग
- इ) वीर्य सम्बोध्यङ्ग
- ई) प्रीति सम्बोध्यङ्ग
- उ) प्रश्रब्धि सम्बोध्यङ्ग
- ऊ) समाधि सम्बोध्यङ्ग
- ए) उपेक्षा सम्बोध्यङ्ग

महाराज ! यी सातवटा सम्बोध्यङ्गले सजधज भइरहन

सक्ने भिक्षुले सबै अन्धकारलाई हटाई लोकलाई आफ्नो तेजले जाज्वल्यमान पारिदिनेछ । महाराज ! यसलाई नै भगवान बुद्धको बोध्यङ्गरत्न भनिन्छ ।

८) विभिन्न चीजबीजहरूको पसल

महाराज ! भगवान बुद्धको विभिन्न चीजबीजहरूले सजिएको पसल यसरी रहेका छन्-

- क) नव अङ्गले युक्त बुद्धवचन
- ख) धातु चैत्य
- ग) परिभोग चैत्य
- घ) संघरत्न

महाराज ! यसलाई नै विभिन्न चीजबीजहरूले भरिएको पसल भनिएको छ । यस पसलमा जाति सम्पत्ति छ । वर्ण सम्पत्ति छ । प्रज्ञा सम्पत्ति, मनुष्य सम्पत्ति, देव सम्पत्ति, निर्वाण सम्पत्ति आदिले सजाइएको हुन्छ । यी सम्पत्तिहरू आफूसंग भएको योग्यता अनुसार खरिद गर्न सकिन्छ । कसैले शील पालन गरी, कसैले उपोसथ व्रत पालन गरी, कसैले अलि अलि पूण्य कार्य गरी यी सम्पत्तिहरू किनिरहेका हुन्छन् । जसरी अन्नको पसलमा अलिकति रकम लिएर गई अन्न किन्न सकिन्छ, त्यसरी नै हामीले अलि अलि पूण्य कार्य

गरेर पनि त्यस पूण्य कार्यको मूल्य अनुसार आफूलाई मनपर्ने सम्पत्ति किन्न सकिनेछ ।

महाराज ! यस पसललाई भगवान बुद्धको विभिन्न चीजबीजहरूको पसल भनिन्छ ।

आयु आरोग्य सौन्दर्य, स्वर्ग र उच्चकूलमा जन्म हुने असङ्खत भइरहेको निर्वाण - यिनीहरू सबै मानिसहरूले आ-आफ्नो कर्मरूपी अलिकति वा धेरै पैसा तिरी किनिरहेका हुन्छन् । यसरी नै भिक्षुहरू ! मानिसहरूले श्रद्धाको रकम तिरेर यी सम्पत्ति किनी धनी बन्ने गर्छन् ।

धर्मपुरका नागरिक

महाराज ! भगवान् बुद्धको धर्मपुरमा तल उल्लेखित गुणले सुसम्पन्न मानिसहरू रहने गर्छन् -

सूत्रका ज्ञाता, विनयका ज्ञाता, अभिधर्मका ज्ञाता, धर्म उपदेशक, जातक विषयमा ज्ञान भएका, दीघनिकाय विषयमा ज्ञान सम्पन्न, मज्झिमनिकाय विषयमा ज्ञान सम्पन्न, संयुक्तनिकाय विषयमा ज्ञान सम्पन्न, अंगुत्तरनिकाय विषयमा ज्ञान सम्पन्न, खुट्टकनिकाय विषयमा ज्ञान सम्पन्न, शील सम्पन्न, समाधि सम्पन्न, प्रज्ञा सम्पन्न, बोध्यङ्ग भावनामा अभ्यासरत व्यक्तिहरू, व्याकरणको अर्थमा अभ्यासरत व्यक्तिहरू, अरन्त्यक आदि तेज्हु धृतङ्ग पालन गरिरहेका व्यक्तिहरू, फल प्राप्त व्यक्तिहरू, शैक्षको

रूपमा रहेका व्यक्तिहरू, श्रोतापन्न, सकृदागामि, अनागामि, अरहत आदि फल प्राप्त व्यक्तिहरू, तीन विद्यामा पारङ्गत, ६ वटा अभिज्ञाले पूर्ण व्यक्तिहरू, ऋद्धिवान, प्रज्ञाको चरम सीमासम्म पुगिसकेका स्मृतिप्रस्थान, सम्यक प्रधान, ऋद्धिपाद, इन्द्रिय बल, बोध्यङ्ग मार्ग, विमोक्ष, रूप, अरूप, शान्त सुख समापत्तिदक्ष व्यक्तिहरू आदि ।

उक्त धर्मपुरमा बाँसको जङ्गलको भाडी जस्तै अर्हतहरूले भरिभराउ भइरहेको हुन्छ । वीतराग, वीतद्वेष, वीतमोह, क्षीणाश्रव तृष्णारहित तथा उपादानरहित व्यक्तिहरू यही धर्मपुरमा बस्नु हुन्छ । यसरी नै भगवान बुद्धको यस धर्मपुरमा धुतङ्गधारी अरन्यक विहारवासी, अकुशललाई नाश गरिसक्नु भएका ध्यानी रूखा चीवरधारी एकान्त प्रिय धीरजनहरू बास गर्नुहुन्छ । भगवान बुद्धको यस धर्मपुरमा आसन लगाई बस्नुहुने सन्थति धुतङ्ग पालन गर्नुभएका सन्तपुरुषहरू उठीरहने, चक्रमण गर्ने, पंसुकुल चीवर धारण गर्नुहुने आदि शुद्ध व्यक्तिहरू रहने गर्नुहुन्छ । त्यति मात्र होइन यस पवित्र धर्मपुरमा त्रिचीवर धारण गर्नुभएका सन्त सत्पुरुषहरू चर्म खण्ड धारण गर्नुहुने, एकासन भोजन गर्नुहुने पण्डितजन रहने गर्नुहुन्छ । यसरी नै यस नगरमा अल्पेच्छ कोमल शान्त स्वभाव भएका, आफूलाई प्राप्त भएको भोजनमा सन्तुष्ट रहनुहुने पुरुषहरू, चञ्चल चित्त नभएका आफूलाई प्राप्त भएको लाभमा सन्तोषपूर्वक जीविका गर्नुहुने सत्पुरुषहरू रहने गर्नुहुन्छ ।

यस नगरमा ध्यान प्राप्त गरी ध्यानमा मग्न रहनुभएका प्रज्ञावन्तजन, शान्त चित्तसहित एकाग्र चित्त भएका शोक सन्तापरहित अरहत फलको आशा राखी अभ्यासरत रहनु भएका पुरुषहरूले बास गरिरहनु हुन्छ ।

भगवान बुद्धको यस धर्मपुरमा राम्रो आचरणले युक्त पुद्गलहरू, शैक्ष पुद्गलहरू, असल हित कामना गर्नुहुने पुद्गलहरूले बास गर्नुहुन्छ ।

यस धर्मपुरमा मलरहित श्रोतापन्न पुद्गल, सकृदागामि पुद्गल, अनागामि पुद्गल र अरहन्त पुद्गलहरूले बास गर्नु हुन्छ ।

यस नगरमा सतिपट्ठानमा कुशल रहनुभएका, बोध्यङ्ग भावनामा रातदिन लागि रहनु भएका, विपस्सना भावनालाई विचार गरिरहनुभएका धम्मधरहरू बास गर्नुहुन्छ ।

यसरी नै यस पवित्र नगरमा ऋद्धिपाद धर्ममा कुशल रहनुभएका, समाधि भावनामा लागि रहनुभएका पुद्गलहरूले बास गर्नुहुन्छ ।

यस नगरमा अभिञ्जा पारङ्गत व्यक्तिहरू, भगवान बुद्धरूपी पिताको अंश प्राप्त भइरहेको गोचरमा लागि रहनु भएका, आकाशमा विचरण गरिरहनु भएका पुरुषहरू बास गर्नुहुन्छ, निहुरेर ध्यान मग्न भई बसिरहनु हुन्छ । मात्रा मिलाएर मात्र कुरा गर्नुहुने व्यक्तिहरू अर्थात् ठीक मात्रामा मात्र कुरा गर्नुहुने व्यक्तिहरू, गुप्तरूपमा रहेका ३ वटा द्वार भएका, राम्ररी

संयमित भएर रहनुभएका उत्तम रूपले इन्द्रिय दमन गर्ने कार्यमा राम्ररी शिक्षित भइसकेका व्यक्तिहरूले बास गर्नुहुन्छ ।

भगवान बुद्धको यस धर्मपुरमा तीन विद्याले पूर्ण रहेका, ६ वटा अभिज्ञाले पूर्ण रहेका, ऋद्धिले पारङ्गत भएका र प्रज्ञाले पारङ्गत भएका पुरुषहरूले बास गर्नुहुन्छ ।

धर्मपुरका सेनापति

धर्मपुरमा रहनुहुने नागरिकहरूलाई धर्मको कुरा बताउनु हुने भिक्षुहरूलाई धर्म सेनापति भन्ने गरिन्छ । पुरोहित पनि भन्ने गरिन्छ । महाराज ! भिक्षुहरूले अमूल्य, उत्तम ज्ञान धारण गर्नुहुन्छ । यस्तो भिक्षुहरूसंग संसारिक विषयमा टाँसेर बस्ने स्वभाव हुँदैन । अतुल्य गुण, अतुल्य यश सहितका, अतुल्य बल सम्पन्न, अतुल्य तेज भएका, धर्मचक्रलाई घुमाउन सक्नुहुने, फेरि प्रज्ञाको सीमानासम्म पुगिसक्नुभएका उहाँ धर्मपुरुषहरूलाई, भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मपुरका सेनापति भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरका पुरोहित

महाराज ! उहाँ भिक्षुहरू ऋद्धिवान हुन्छन्, प्रतिसम्भिदा प्राप्त व्यक्ति हुन्छन् । वैशारद्य प्राप्त हुन्छन्, आकाशमा घुमिरहने व्यक्ति हुन्छन् जसलाई कसैले परास्त गर्न सक्ने छैन । उहाँहरूले अरूहरूको आधार लिई जीविका गर्नुहुन्छ । समुद्र, सुमेरू पर्वत

सहित सारा पृथ्वीलाई कम्प पार्न सक्ने शक्ति भएका उहाँहरूले चन्द्र सूर्यलाई समेत छुने शक्ति प्राप्त गरिसकेको हुन्छ । आफ्नो रूप बदल्न सक्ने ऋद्धि क्षमता प्राप्त गरिसकेका व्यक्ति हुन्छन् उहाँहरू । दृढसंकल्प र उच्च उद्देश्य पूरा गर्नसक्ने क्षमता सहितका उहाँ भिक्षुहरूलाई नै धर्मपुरका पुरोहित पनि भनिन्छ ।

धर्मपुरका भण्डागारिक

महाराज ! जुन भिक्षुहरूले धुतङ्ग ब्रतलाई क्रमबद्ध रूपले पालन गरी अल्पेच्छ रहने गर्छ, सन्तोषपूर्वक रहने गर्छ, विनय विपरित गई मागी हिंड्ने र विनयलाई नसुहाउने तरिकाले आफूलाई चाहिने वस्तु खोज्दै हिंड्ने कार्यलाई घृणा गर्छ, घरघर पिच्छे क्रमबद्ध तरिकाले भिक्षाटन गर्छ, जसरी भमराले फुलको आकारमा क्षति नपुऱ्याई त्यसको वासना मात्र चुसेर जान्छ, त्यसरी नै ती भिक्षुहरूले आफूलाई पनि अरूलाई पनि केही हानी नपुग्ने गरी भिक्षाचरण गरी एकान्त जङ्गलमा पस्नुहुन्छ । उहाँहरूले आफ्नो जीवन र शरीरलाई केही पनि परवाह राख्नु हुन्न । अर्हत पद प्राप्त गराईदिने धुतङ्ग ब्रतलाई उहाँहरूले त्याग्नु हुन्न । महाराज ! ती भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मपुरका कारण अकारण, ठीक बेठीक विचार गर्नसक्ने विवेक विचारसम्पन्न भण्डागारिक भन्ने गरिन्छ ।

महाराज ! धर्मपुरको श्री शोभा बढाई जाज्वल्यमान पार्ने यी भिक्षुहरू क्लेश मल रहित भई परिशुद्ध एवं निर्मल भई रहने गर्नुहुन्छ । उहाँहरू अन्तिम दिव्य चक्षु प्राप्त व्यक्ति भएर रहनु हुन्छ । महाराज ! उहाँ भिक्षुहरूलाई धर्मपुरको श्री शोभा बढाई जाज्वल्यमान पार्न सक्षम पुद्गल भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरका पुलिस पहरा

महाराज ! जुन भिक्षुहरू बहुश्रुत हुन्छन्, धर्म शिक्षा कण्ठपारी सूत्र अभिधर्मलाई धारण गर्नुहुन्छ, विनयलाई धारण गर्नुहुन्छ, मातिकालाई धारण गर्नुहुन्छ, सिथिल, घनित दीर्घ, ज्हश्व, गरू, लघु अक्षर छुट्याउने कार्यमा दक्ष हुनुहुन्छ, नवअङ्गले पूर्ण परियत्ति शासनलाई धारण गर्ने व्यक्ति हुनुहुन्छ, त्यस्ता (सर्वगुण सम्पन्न) भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मनगरको धर्म रक्षा गरिरहनु हुने पुलिस पहरा रूपी पुद्गल भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरका न्यायाधीश (कानुन मन्त्री)

महाराज ! जुन भिक्षुहरू विनय धर्ममा दक्ष हुनुहुन्छ, निदान कारण विषयमा दक्ष हुनुभई आपत्ति वा अनापत्ति वा गरूक, लहुक, सतेकिच्छ, अतेकिच्छ, बुद्ध नगाम देश नागाम निगगह कर्मपटिकम्म, कर्म आसारण, कर्म निसारण, कर्म

पटिसारण, कर्ममा दक्ष भई विनय पारङ्गत भइरहनुहुन्छ,
यस्ता (सर्वगुण सम्पन्न) भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मपुरको
रूपलाई रक्षा गर्ने मन्त्रीहरू भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरको माली

महाराज ! जुन भिक्षुहरूले विमुक्तिरूपी फूल सिउरेर
उत्तम अमूल्य र श्रेष्ठ अवस्थामा पुग्न सक्षम भएका छन्, फेरि
मानिसहरूको प्रिय र आदरणीय व्यक्ति हुन सफल भइरहेका
छन्, उहाँ भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मनगरका फूल बेच्ने
माली भन्न सकिन्छ ।

धर्मपुरमा फलफूल बेच्ने व्यक्ति

महाराज ! जुन भिक्षुहरूले चार आर्यसत्यलाई राम्ररी
अवबोध गरी आर्यसत्य ज्ञान साक्षात्कार गर्न सफल भएका
छन्, फेरी बुद्ध शिक्षालाई पूर्णरूपले बुझ्न सफल भइसकेका
हुन्छन्, चारवटा फलको सुख प्राप्त गर्न सफल भई यस
विषयमा शंका रहित व्यक्ति बन्न सफल हुन्छन्, सत्यमार्गमा
आउन कोशिस गरिरहेका अन्य व्यक्तिहरूलाई फल धर्म वितरण
गरिरहेका हुन्छन्, यस प्रकारका पवित्र व्यक्तिहरूलाई भगवान
बुद्धको धर्मनगरमा रही फलफूल बेच्ने व्यक्ति भनिन्छ ।

धर्मपुरमा सुगन्ध बेच्ने व्यक्ति

महाराज ! शीलरूपी सुगन्धले युक्त अनेकानेक गुण धारण गरी क्लेशरूपी मल नाश गरिसकेका परिशुद्ध भिक्षुहरूलाई भगवान् बुद्धको धर्मनगरमा सुगन्ध बेच्ने व्यक्तिहरू भनिन्छन् ।

धर्मपुरका अम्मली

महाराज ! जुन भिक्षुहरू धर्म पिपासु भई अभिधर्म विनयमा प्रसन्न चित्तका साथ रहने गर्छन्, अरन्यक वृक्षमूल, एकान्त, शून्य स्थानमा वास गरिरहन्छन्, त्यहाँ रही धर्म रसपान गरी रहन्छन्, काय, वाक र चित्त तीनवटै द्वारबाट धर्मरस बुझी त्यहाँबाट पनि माथिल्लो स्तरको धर्म रसपान गर्नको लागि शुद्ध आचरण गर्दै जान्छन् । उनीहरूले आचरण गर्ने धर्मका नियमहरू यसरी छन्-

- १) अप्पिच्छ कथा - अल्पेच्छ कुरा
- २) सन्तुट्ठि कथा - सन्तोषी कुरा
- ३) पविवेक कथा - एकान्त शून्यसंग सम्बन्ध भएको कुरा ।
- ४) वीरियारम्मण कथा- कोशिस गर्नुपर्नेसंग सम्बन्ध भएको कुरा ।
- ५) सील कथा - शीलसंग सम्बन्ध भएको कुरा ।
- ६) समाधि कथा - समाधिसंग सम्बन्ध भएको कुरा ।
- ७) पञ्जा कथा - प्रज्ञासंग सम्बन्ध भएको कुरा ।

- ८) विमुक्ति कथा - क्लेशरहित विमुक्तिको कुरा
 ९) विमुक्ति ज्ञाण
 दस्सन कथा - विमुक्ति ज्ञानद्वारा विचार गर्ने
 विषयसंग सम्बन्ध भएको कुरा ।

ती भिक्षुहरूले यी ९ वटा धर्म सम्बन्धी विषयहरू जहाँजहाँ उपलब्ध हुने हो त्यहाँ गई ती धर्मको रसपान गर्ने गर्छन् । महाराज ! यी भिक्षुहरूलाई भगवान् बुद्धको धर्मनगरमा बस्ने धर्मका अम्मलीहरू भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरका पहरेदारहरू

महाराज ! जुन भिक्षुहरूले रातको प्रथम प्रहरदेखि अन्तिम प्रहरसम्म ननिदाइकन बसेर, उठेर चक्रमण गर्दै रात बिताउने गर्छन् । भावना गर्दै सदा आफ्नो समय बिताउने गर्छन् । आफ्नो क्लेश हटाउने कार्यमा सदा प्रयत्नशील रहने गर्छन्, ती भिक्षुहरूलाई भगवान् बुद्धको धर्मनगरका पहरेदार भनिन्छन् ।

धर्मपुरका पसलेहरू

महाराज ! जुन भिक्षुहरूले नवअङ्गले युक्त रहेको बुद्धवचनलाई अर्थद्वारा, व्यञ्जनद्वारा र प्रमाणद्वारा बुझाई

सिकाउने कार्य गछन्, बारम्बार उपदेश दिने गछन्, यी भिक्षुहरूलाई बुद्धको धर्मनगरमा धर्मलाई लोप हुन नदिई रक्षा गर्ने धर्मका पसलेहरू भन्ने गरिन्छ ।

धर्मपुरका ठूलठूला सेंठहरू

महाराज ! जुन भिक्षुहरूसंग धर्मरस सेवन गर्ने रूप, परियत्ति कण्ठ पार्ने श्रुत धन हुन्छ, फेरि धर्मलाई निर्देश गर्ने स्वर, व्यञ्जन, लक्षण र गम्भीर तत्व ज्ञानले भरिपूर्ण भइरहन्छन्, त्यस प्रकारका भिक्षुहरूलाई धर्मनगरका ठूलाबडा सेंठहरू भनिन्छन् ।

धर्मपुरका बडा हाकिम

महाराज ! जुन भिक्षुहरू उत्तम धर्मदर्शनका रहस्यबाट यथार्थ बोध भइसकेका हुन्छन्, ध्यान विषयमा बारम्बार अभ्यास गरी विभिन्न आरम्भणलाई छुट्याउन सक्ने र त्यसको तात्पर्य राम्ररी बुझ्न सक्ने हुन्छन्, सूक्ष्माति सूक्ष्म शिक्षा प्राप्त गर्न सफल भइसकेका हुन्छन्, यस प्रकारका सक्षम पवित्र भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धको धर्मपुरका बडाहाकिम भनिन्छ ।

महाराज ! भगवान बुद्धको धर्मपुर यति व्यवस्थित रूपले बसाइएको छ, यति राम्ररी अभ्यास गरी तयार पारिएको

छ, फेरि त्यहाँ केही पनि चीजको कमी कमजोरी रहेको हुँदैन, सबै व्यवस्था अति राम्ररी मिलाइएको हुन्छ र त्यहाँ यति राम्ररी सुरक्षाको व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ, जसको फलस्वरूप शासन बाहिरका शत्रुहरूले यहाँ कुनै पनि तरिकाले हमला गर्न असम्भव छ ।

महाराज ! त्यस धर्मनगरको यी गजबको सुव्यवस्थालाई हेरी भगवान बुद्धको विशेषतालाई चिन्न सकिन्छ ।

जसरी राम्ररी विभाजन गरिएको नगरलाई हेरी मानिसहरूले त्यस नगरको कारिगरको दक्षता पत्ता लगाउने गर्छ, त्यसरी नै लोकनाथ (बुद्ध)को श्रेष्ठपुरलाई हेरी भगवान बुद्ध कस्तो हुनुहुँदो रहेछ भनी उहाँको महत्त्वलाई पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

समुद्रको तरङ्गलाई हेरी मानिसहरूले त्यस समुद्र कति ठूलो रहेछ भनी पत्ता लगाउन सक्छन् । त्यसरी नै शोकलाई दूर गर्नुहुने, अपराजित तृष्णा नाश गर्नुहुने, भवसागर पार गर्नुहुने, देवताहरू र मनुष्यहरू मध्ये महान् हुनु भएका उहाँ भगवान बुद्धको तरङ्ग हेरी जसरी यो धर्मको तरङ्ग बगीरहेको छ, त्यसरी नै उहाँ बुद्ध कतिको महान् हुनुहुँदो रहेछ भनी मानिसहरूले उहाँको धर्मको उच्च चुचुरोलाई हेरी पत्ता लगाउन सक्नेछन् ।

यति उच्च चुचुरो हिमालयको मात्र हुन्छ । यसरी नै यस धर्मको चुचुरोलाई हेरी तृष्णाको आगो शान्त र उपधि रहित हुनेछ ।

भगवान् बुद्धको यी उच्च, भव्य र महान धर्मपर्वतलाई हेरी उहाँ श्रेष्ठ महावीर बुद्ध कति महान रहेछन् भनी पत्ता लगाउन सकिन्छ । जसरी गजराजको पद चिन्ह हेरी मानिसहरूले त्यो हात्ति कति ठूलो रहेछ भनी पत्ता लगाउने गर्छन् । यसरी नै भगवान बुद्ध गजराजको पदचिन्ह हेरी बुद्धिमान व्यक्तिहरूले उहाँ बुद्ध कति महान हुनुहुँदो रहेछ भनी पत्ता लगाउने गर्छन् । जसरी जङ्गलमा सिंह गर्जेको सुनी अन्य साना ठूला जनावरहरू भयभीत भई भाग्ने गर्छन्, त्यसरी नै अन्य मतका व्यक्तिहरू भयभीत भई भागेको देखेर पत्ता लगाउन सकिन्छ कि धर्मराज भगवान बुद्ध गर्जिनु भएको कारणले उनीहरू भागेका रहेछन् ।

पृथ्वीमा जमीन हिलाम्मे भएको देखेर र रूखहरू हरिया सफा पातहरूले सुशोभित भएको देखेर भारी वृष्टि भएको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसरी नै संसारका मानिसहरू आमोद प्रमोद मुक्त भएको देखी धर्ममेघ (बुद्ध) संसारमा बर्सिनु भएको रहेछ भनी पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

जसरी पापरज पाप पङ्क त्यागीजनहरूलाई देखी धर्म नदी धर्म समुद्रमा बगिरहेको छ भनी पत्ता लगाउन सकिन्छ । त्यसरी नै संसारका देवताहरू र मनुष्यहरूले धर्माभ्युत्थान पान गरिरहेको हेरेर धर्मको धारा बगिरहेको रहेछ भनी पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

उत्तम सुगन्ध वासना आइरहेको सुँघेर सुगन्धले भरिपूर्ण फूल फुलिरहेको रहेछ भनी पत्ता लगाउन सकिन्छ । त्यसरी नै शील सुगन्ध देवता र मनुष्यहरू समक्ष बहिरहेको देखेर अलौकिक बुद्ध प्रकट हुनुभएको कुरा पत्ता लगाउन सकिन्छ । महाराज ! यसरी नै सयौं हजारौं कारण, तर्क तथा उपमा देखाई बुद्धको बल पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

महाराज ! जसरी एउटा मालीले आफ्नो गुरूले बताएनुसार र आफ्नो अकल प्रयोग गरी नाना प्रकारका फूलहरूको डुंगुरबाट फूल केलाई राम्रो फूलको माला उनेर शोभा बढाउने गर्छ, त्यसरी नै भगवान बुद्ध पनि अनेक रंगी विरंगी फूलहरूको समूह समान अप्रमाण गुणले सम्पन्न हुनुहुन्छ । मालीले अनेक रंगी विरंगी फूलहरू केलाई शोभायुक्त माला उने जस्तै पहिले पहिलेका आचार्यहरूले बताए अनुसार भगवान बुद्धको तेजानुभाव पनि यति उति भनी गिन्ति गर्न सकिन्न । महाराज ! सुन्ने इच्छा मात्र प्रकट गर्नुस् आफ्नो अनुमानले भगवान बुद्धको बल शक्ति देखाउन सक्छु ।

साधु ! साधु ! भन्ते ! शायद अरू व्यक्तिहरूले यसरी कारण र उपमा दिएर बुद्धको बल संक्षिप्त रूपले प्रयत्न गरी देखाउन मुश्किल नै हुनेछ । मेरो शंका समाधान भयो । भन्ते ! मलाई पूरा विश्वास रह्यो । हजुरको उत्तर अति राम्रो, बडो विचित्र रहेछ ।



भावना गर्नु अघि थाहापाउनु पर्ने कुरो

शून्य, पल्लङ्क, सीधा, पञ्च, पूर्व, दल्ह, उद्योग भावना

- १) शून्य - एकान्त स्थानमा बस्ने
- २) पल्लङ्क - पलेंटी कसेर बस्ने
- ३) सीधा - सीधा (शरीर सीधा राखेर) बस्ने ।
- ४) पञ्च - चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय आदि पाँच द्वारहरू बन्द गरेर बस्ने ।
- ५) पूर्व - आफू बसेको स्थानबाट पाँच हात जति पर बोधिपल्लङ्क र भगवान बुद्ध हुनुभएको स्मरण गरी बस्ने ।
- ६) दल्ह - भगवान् बुद्धलाई स्थिर भावले स्मरणगर्ने ।
- ७) उद्योग भावना - भगवान बुद्धलाई स्मरण गरी “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

रोग, व्याधि, मृत्यु आउनु अगाडि भावनालाई बलियो पार्दै लाने गर्नु । बलियो पार्दै लाने गर्नु ।

अपाय दुर्गति देखी डर लाग्छ भने सानो दुःखलाई सहदै मेहनत गर्दै सहनु । मेहनत गर्दै सहनु ।

निर्वाण सुखलाई मनपराउँछौं भने सानो सुखलाई मेहनत गर्दै हटाउने गर्नु । मेहनत गर्दै हटाउने गर्नु ।

तीनवटा क्षेत्रमा रहेका सत्व प्राणीहरू सुखी होस् । सुखी होस् ।

बुद्धानुस्मृति भावना

आफू बसेको स्थानबाट पाँच हात जति पर बोधिपल्लङ्क र साँच्चिकै भगवान बुद्ध विराजमान हुनुभएको जस्तै ठानी प्रसन्न चित्त गरी मनद्वारबाट राम्ररी महशुस गर्ने । यसरी मनले महशुस गरिसकेपछि सात दिनसम्म तीब्र तरिकाले “अरहं अरहं” भनी बाँस जुडाई आगो निकाल्न लागेको व्यक्तिले जस्तै एकदम उद्योग वीर्य निकाल्दै कमसेकम ३/४ घण्टा भावना गर्नु पर्नेछ । आरम्भणलाई नछुटाइकन उद्योग गर्न नसकेसम्म भावना गर्दै लानु पर्दछ ।

मनले इच्छा गरे जस्तै आरम्भण गर्ने विधि भावना बसिसकेपछि आफ्नो शरीरमा भगवान बुद्ध विराजमान भइराखेको रूप मनले स्मरण गर्ने । यसरी ७ दिनसम्म मनले स्मरण गर्दै “अरहं अरहं” भनी भावना गर्नुपर्दछ ।

यसप्रकारको भावना बसिसकेपछि आफ्नो शिरमा भगवान बुद्ध उभिरहनु भएको छ भनी मनले स्मरण गर्ने । यसरी ७ दिनसम्म स्मरण गरी “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि आफ्नो शिरमा बुद्धले चक्रमण गर्नुभएको रूपलाई मनले स्मरण गर्ने । यसरी स्मरण गरी ७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि आफ्नो शिरमा भगवान बुद्ध सिंहशैय्या रूपले बस्नु भएको दृष्यलाई मनले स्मरण गर्ने ।

यसरी स्मरण गर्दै ७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना बसिसकेपछि श्रावस्ती कण्डुब्ब वृक्षमूलमा बुद्ध विराजमान हुनुभएको बेला रश्मि फैलाउनु भई दाय्याँ आँखाबाट पानीको धारा निस्केको, बायाँ आँखाबाट आगोको धारा निस्केको दृष्य स्मरण गर्ने ।

नाकको दाय्याँ प्वालबाट पानीको धारा निस्केको र नाकको बायाँ प्वालबाट आगोको धारा निस्केको दृष्य स्मरण गर्ने ।

दायाँ कानबाट पानीको धारा, बायाँ कानबाट आगोको धारा निस्केको दृष्य मनले स्मरण गर्ने । यसरी मनले स्मरण गर्दै “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि तावतिस देवलोकको पण्डु कम्बल मणिको शीलासनमा भगवान बुद्धले देव ब्रह्मा परिषदलाई धर्मदेशना गरिरहनु भएको दृष्यलाई मनले स्मरण गर्ने । यसरी स्मरण गरी ७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि तावतिस देवलोक र संकाश्य नगरको बीचमा मणिको भन्याङ्गबाट भगवान बुद्ध ओर्लनुभएको, दाय्याँतर्फ सुनको भन्याङ्गबाट इन्द्र ओर्लनुभएको र बायाँतर्फको भन्याङ्गबाट ब्रह्मा ओर्लनुभएको दृष्य मनले स्मरण गर्ने । यसरी मनले स्मरण गर्दै ७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि संकाश्य नगरमा भन्याङ्ग नजिक भगवान बुद्ध रहनुभई ब्रह्मा, देव, मनुष्य परिषदहरू

सहित भिक्षुसंघलाई उपदेश दिनुभएको दृश्य मनले स्मरण गर्ने ।
यसरी स्मरण गर्दै ७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना
गर्ने ।

यो भावना पनि बसिसकेपछि कुशीनगरमा मल्ल राजाहरूको
उद्यानमा दुई सालवृक्षको बीचमा ओछ्याइएको मणिको
खाटमाथि भगवान बुद्ध विराजमान हुनुभई आराम लिनुभएको
र ब्रह्मा, देव, मनुष्य परिषद सहित भिक्षुसंघलाई उपदेश
दिइरहनु भएको दृश्य मनले स्मरण गर्ने । यसरी स्मरण गर्दै
७ दिनसम्म “अरहं अरहं” भनी भावना गर्ने ।

यही रूपले जन्मभरि भगवान बुद्धको आरम्भण नछुटाइकन
भावना गर्नु पर्दछ । जन्मभरि भगवान बुद्धको आरम्भण निश्चय
पनि छुट्ने छैन भनी पूरा पूरा विश्वास भइसकेपछि
सक्कायदिट्ठि हटाउन सक्ने गरी अनन्तरूपले देख्न सक्ने गरी
नामरूपलाई भावना गर्दै लानु पर्छ । विचिकिच्छा हटाउन
सक्ने गरी पच्चय परिगह जाण प्राप्त गर्न सक्ने गरी नामरूप
उत्पन्न भएको हेतुलाई भावना गर्दै लानु पर्दछ ।

अनिच्च, दुख, अनत्तलाई साक्षात्कार गर्न सक्ने गरी नामरूप
उत्पत्ति र विनाश भएको कारणलाई भावना गर्दै लानु पर्दछ ।

अनिच्च, दुख, अनत्त साक्षात्कार गर्न सक्ने गरी भङ्ग
जाण प्राप्त गर्न सक्ने गरी नामरूप विनाश हुँदै गएको सत्यतालाई
पनि भावना गर्दै लानु पर्दछ ।

बुद्ध हुनको लागि प्राप्त गर्नुपर्ने अङ्ग ८ वटा

- १) मनुष्य भएर जन्मनु पर्दछ ।
- २) पुरुष नै हुनुपर्नेछ ।
- ३) अरहन्त मार्ग र अरहन्त फल प्राप्त गर्न सक्ने हेतु भएको हुनुपर्दछ ।
- ४) भगवान बुद्धको साक्षात् दर्शन गरेको हुनुपर्दछ ।
- ५) प्रवृत्त भाव हुनुपर्दछ ।
- ६) बुद्ध बन्नुको लागि जीवन त्याग गर्न सक्ने क्षमता हुनु पर्दछ ।
- ७) पाँचवटा अभिज्ञा (अभिञ्जा) र आठवटा समापत्ति लाभी हुनुपर्दछ ।
- ८) बुद्ध हुने प्रबल इच्छा हुनु पर्दछ ।

चारवटा वैशारद्य

भिक्षुहरू ! तथागत चार विषयमा (वैशारद्य) निर्मित हुनुहुन्छ । ती यसरी छन्-

- १) चतुआर्य सत्य विषयमा राम्रो ज्ञान सम्पन्न भएकोलाई प्रस्तुत (प्रकट) गर्न सक्ने क्षमता ।
- २) आश्रवक्षय भएको सत्यतालाई प्रस्तुत (प्रकट) गर्न सक्ने क्षमता ।
- ३) पाराजिका आदि अकुशल कर्म ध्यान मार्ग फलको लागि अन्तराय हो भनी प्रस्तुत (प्रकट) गर्न सक्ने क्षमता ।

- ४) शीलादी गुणधर्मले संसार दुःखबाट मुक्त हुन सकिन्छ
भनी प्रस्तुत (प्रकट) गर्न सक्ने क्षमता

बोधिसत्व चर्या

- १) हरेक अवस्थामा पनि सत्वप्राणीहरूको दुःख हटाउने कामना
लिई करुणायुक्त चित्तलाई अघि सारी प्रज्ञा ज्ञानले केलाउदै
हेरिरहने स्वभाव बोधिसत्वको प्रधान चर्या भइरहन्छ ।
- २) आफूले गर्न लागेको कुशल कार्य पूर्ण नभएसम्म
बोधिसत्वहरूको त्यस कार्यबाट पछि हट्ने स्वभाव कदापि
हुने छैन । सम्यक सम्बुद्ध हुने प्रणिधान बाहेक अन्य सुख
ऐश्वर्य प्राप्त भए पनि त्यसमा सन्तोष भएर बस्ने स्वभाव
बोधिसत्वहरूको हुँदैन ।
- ३) बोधिसत्वहरूले कुशल कार्य गर्ने समयमा तल उल्लेखित
विशेषताहरू प्रस्तुत भइरहने गर्छ-
 - क) कुनै पनि कार्य पूर्ण नभएसम्म त्यस कार्य पूरा गर्नको
लागि व्यस्त भइरहन्छ ।
 - ख) कार्य पूरा नभएसम्म त्यस कार्यलाई गर्वपूर्वक
निरन्तरता कायम राखी रहन्छ ।
 - ग) अटूट एवं अखण्डरूपले उक्त कार्यमा व्यस्त भइरहन्छ ।
 - घ) आफ्नो कार्य पूरा नभएसम्म दीर्घकालसम्म व्यस्त
भइरहन्छ ।

यसरी यी चार प्रकारका विशेषता प्रकट गरी उक्त कार्यमा लागि रहन्छ ।

- ४) त्याग भाव प्रकट गरी दान गरिरहन्छ ।
- ५) सत्यतामा आधारित कर्णप्रिय एवं आनन्दित कुरा गर्ने स्वभाव भइरहन्छ ।
- ६) सधैं परहित हुने कार्यमा लागि रहन्छ ।
- ७) परलाई पनि आफू समान ठानी व्यवहार गरिरहन्छ ।
- ८) आफ्नो हरेक राम्रा उद्देश्यहरू पूरा गर्नको लागि उद्योग वीर्य अगाडि सारी प्रयासरत भइरहन्छ ।
- ९) यन्त्रले गर्नुपर्ने कार्य र हातले गर्नुपर्ने कार्य आदि शिल्पहरू र अन्य हरेक कार्यमा दक्षता सम्पन्न भई अल्सी भाव हटाई त्यस कार्य पूर्ण गर्ने स्वभाव भइरहन्छ ।
- १०) सबै प्राणीहरूलाई आफ्ना बुबालाई जस्तै प्रेमभाव प्रकट गरिरहने हुन्छ ।
- ११) अरूले आदर गौरव राख्न योग्य हुने गरी “मनुष्यहरूले र देवताहरूले गौरव राख्न योग्य हुने गरी” रूप, गुण र धर्मले सम्पन्न व्यक्ति भइरहन्छ ।
- १२) उहाँ आफूले अन्य प्राणीहरूलाई स्नेह प्रकट गरे जस्तै सबै प्राणीहरूले पनि उहाँलाई स्नेहभाव व्यक्त गरिरहेको हुन्छ ।
- १३) सबै प्राणीहरूलाई हित उपकार हुने मैत्री र दुःखबाट मुक्त हुने करुणायुक्त चित्त बनाई रहन्छ ।

- १४) रोग, व्याधि रहित स्वभाव भइरहन्छ । गमनागमन आहार, व्यवहार, रहनसहन आदि विषयमा विचार सम्पन्न भएको कारणले पनि र कुशल सुचरित्रको प्रभावले अक्सर गरी उहाँ निरोगी भइरहन्छ ।
- १५) जन्मजन्मान्तर परिशुद्ध श्रद्धाले पूर्ण भइरहन्छ ।
- १६) वीर्य र प्रज्ञा आदि गुणले पूर्ण भइरहन्छ ।
- १७) संसारको जन्म मरण चक्रमा घुमिरहे पनि साधारण प्राणी जस्तै नभई क्लेश कममात्र रहेको व्यक्तिको रूपमा प्रस्तुत भइरहन्छ ।
- १८) कसैले होश दिलाउनको लागि दिएको सुभाबलाई खुशीसाथ सुन्ने, सुवचन गुणले सम्पन्न व्यक्ति हुन्छ ।
- १९) सुख, दुःख र अपमान आदिबाट कम्प नभइकन सहन सक्ने क्षमता सहितको स्वभाव हुन्छ ।
- २०) असल कार्यहरू सम्पन्न गर्नको लागि हर्ष, प्रसन्न चित्तले तन, मन दिई लागि पर्ने स्वभाव हुन्छ ।
- २१) अरूलाई हेला निन्दा नगरी सबै प्राणीहरूलाई आफूसंग मित्रता भाव स्थापित हुने गरी शारीरिक र वाचसिक कुशल व्यवहार गर्ने बानी हुन्छ ।
- २२) आफू समक्ष आइपुगेका व्यक्तिहरूसंग कुशल वार्ता गर्ने विषयमा अत्यन्त दक्ष हुन्छ ।
- २३) क्रोधी र इर्ष्यालु बानी हुँदैन ।

- २४) आफूप्रति अरूले गरेको गुणलाई बिसर्ने स्वभाव हुँदैन ।
- २५) आफूभन्दा बढी जानेबुझेका व्यक्तिहरूसंग प्रतिद्वन्दी बन्ने स्वभाव हुँदैन ।
- २६) आफ्नो धन अरूलाई नदिने भन्ने खालको कञ्जुसीपना स्वभाव हुँदैन ।
- २७) अरूको सफलता र उन्नति देखी इर्ष्या गर्ने स्वभाव हुँदैन ।
- २८) आफ्नो दोष छोपी माया नभएको भाव देखाई छलकपट गर्ने “साठेय्य” स्वभाव हुँदैन ।
- २९) अभिमानी एवं घमण्डी स्वभाव हुँदैन ।
- ३०) हरेक स्थानहरूमा कडा स्वभाव हुँदैन ।
- ३१) अरूले दिएको पीडा कष्टलाई सहने स्वभावको हुन्छ । अरूलाई पीडा कष्ट दिने स्वभाव हुँदैन ।
- ३२) गर्नुपर्ने कार्यहरूमा विस्मृति हुँदैन ।
- ३३) शान्त र स्थीर चित्त कायम भइरहने हुन्छ ।
- ३४) शत्रु, मित्र, ठूला बडा र तल्लो स्तरको व्यक्ति भनी भेदभाव नराखी हरेक क्षेत्रमा न्याय अनुकूल काम एवं व्यवहार गर्ने स्वभावको हुन्छ ।
- ३५) अरूलाई परोपकार कार्य गर्ने बेला उनीहरूले आफूलाई प्रत्युपकार गरौस् भन्ने आशा राख्दैन ।
- ३६) परोपकारी कार्य गर्दा जतिसुकै दुःख कष्ट आइपरे पनि त्यस दुःख कष्टलाई परवाह राख्दैन ।

- ३७) कहिले पनि नियत मिथ्यादृष्टि हुँदैन ।
- ३८) क्लेश निवारण नभएको कारणले अनियत मिथ्यादृष्टि धारण गरिराखेपनि दोष देख्ने बित्तिकै त्यसलाई त्यागी सम्यकदृष्टि धारण गर्ने स्वभावको हुन्छ ।
- ३९) सधैं हित उपकार हुने कार्यमा प्रेरणा दिने र खराब कार्यलाई रोक्ने स्वभाव हुन्छ ।
- ४०) अरूहरूको मुख अगाडि प्रशंसा गरी मुख पछाडि कुरा काट्ने स्वभाव हुँदैन ।
- ४१) परस्पर मिलिजुलि बसिरहेका कसैलाई पनि छुटाउने, चुक्ली लगाउने आदि खराब स्वभाव हुँदैन । तर एक आपसमा बेमेल भई छुट्टिरहेका व्यक्तिहरूलाई एक आपसमा मेलमिलाप गरी बस्ने अवस्था श्रृजना गरिदिन्छ ।
- ४२) आफूले पनि घूस नखाने र अरूलाई पनि घूस नखुवाउने स्वभावको हुन्छ ।
- ४३) अरूहरूको दोष भएपनि उनीहरूलाई दण्ड दिने र सास्ति गर्ने कार्य नगरी अवस्थालाई हेरी मैत्रीपूर्वक सम्झाउने बुझाउने स्वभाव हुन्छ ।
- ४४) अरूलाई उपकार गर्ने समयमा उनीहरूबाट आफूलाई उपकार हुने आशा नराखी मैत्रीपूर्वक उपकार कार्य गरिरहन्छ ।
- ४५) आफूलाई कसैले सानो उपकार गरेपनि त्यसलाई महागुण

सम्झी रहने गर्छ ।

- ४६) कसैले आफूसंग केही चीज माग्नु आएमा सन्तोषपूर्वक त्यो चीज दिएर पठाउँछ । तर आफूले अरूसंग केही चीज माग्नुलाई हीन, घृणा र नराम्रो कार्य ठान्ने गर्छ ।
- ४७) हीन, मध्य र उत्तम आदि विषयमा भेदभाव नगरी क्रमसंग भिक्षाटनमा जाने भिक्षुले जस्तै अरूसंग सिक्नु पर्ने शिक्षा सिक्ने ज्ञान बुद्धि बढाउँदै लाने स्वभाव हुन्छ ।
- ४८) बेहोशपूर्वक कुनै गलत कार्य आफूबाट हुनु आएमा त्यसमा अपशोच नगरी पछि भविष्यमा त्यस्तो गल्ती दोहोरिन नदिन होशियारी बनिरहन्छ ।
- ४९) कुनै भय, आपदविपद आदि आइपरे पनि नहतारिकन इन्द्रिय संयम गरी धैर्यपूर्वक उक्त भय शान्त नहुञ्जेल मेहनतपूर्वक भय हटाउन कोशिस गरिरहन्छ ।
- ५०) अष्टलोक धर्मबाट कम्प हुँदैन ।
- ५१) अरूहरूले चित्त कम्प गर्न नसक्ने गरी दृढ चित्तका साथ कार्यरत रहने गर्छ ।

उत्तम पुरुषहरू अलोभ धातु, अमोह धातु, अदोष धातु, नेकब्रम धातु, निस्सरण धातु, अज्भासय धातु आदि ६ वटा धातुहरूले पूर्ण भई अन्य धेरै असल आचरण पालन गरिरहेका हुन्छन् ।

यस प्रकारका उत्तमाचरण पारमी धर्मपालन गरिरहने महापुरुषहरूले आशिका गरे अनुसार एकातर्फबाट बुद्ध हुनका

लागि पारमी पूरा गरिरहेका हुन्छन् भने अर्कोतर्फबाट सबै प्राणीहरूलाई हित उपकार गर्ने कार्यमा लागिरहेका हुन्छन् । त्यसैले चरियापिटक अट्ठकथामा यसरी उल्लेख गरिएको पाइन्छ-

“चरन्ति लोकत्थ चरिया पुरेन्ति सब्ब पारमि”

यही नियमानुसार चार असंख्य र एकलाख कल्प वा सो भन्दा बढी चारित्र मण्डपलाई स्थापना गर्दै आफूसंग भएका सबै क्लेशलाई विस्तार विस्तारै हटाउँदै, हेतुको रूपमा रहेको पारमी धर्म पूरा गर्न आवश्यक कार्य गरिरहन्छ । यसरी सबै गुणको खानी समान भई अन्तिम जन्ममा केवल पूण्यको राशि, पूण्यको डल्लो समान भई सबै प्राणीहरू माझ शोभायमान रूप सम्पन्न भइरहन्छ । तीक्ष्ण ज्ञान बुद्धिले सम्पन्न भई महानुभाव भइरहेको हेतुलाई सुहाँउदो तरिकाले फल धारण गरिरहेको कार्यलाई विज्ञजनहरूले प्रमाणित गर्छन् । यसलाई सिलसिलानुसार बुद्ध भएको भनिन्छ । अन्य धर्मावलम्बीहरूको जस्तै कारण विना नै ईश्वरलाई महान स्थानमा राखे जस्तै नभई बुद्ध शिक्षामा हेतुफल सबै प्रकट भइरहेको हुन्छ ।

त्यसैले बुद्ध धर्मावलम्बीहरू सबैले भगवान बुद्धको शिक्षा अनुगमन गरी यस जन्ममा मात्र होइन निर्वाण प्राप्त नभएसम्म राम्रो आचरणका साथ पारमिता धर्मलाई अभ्यास गर्दै परिपक्व पारमी सहित ज्ञान बुद्धि र अधिपति प्राप्त गरी कोशिस र वीर्य वृद्धि गर्दै लान सकोस् ।